

Lect.dr. IVAN IVLAMPIE
Catedra de Filosofie
Facultatea de Istorie și Filosofie
Universitatea Dunărea de Jos
Galați

**SEMNIFICAȚIA CULTURALĂ A DISPUTEI
PRIVIND FORMA ȘI FONDUL**

Abstract

In 1826, the boyar Dinicu Golescu, after his voyage through Europe, was discovering the forms of Occidental culture and civilization, becoming thus one of the first militants for their independence on the soil of a civilization much delayed in primitivism. The next generations accelerated the synchronization, innovating all the domains of social life, in such a manner that even the adepts of changes have been marked by the radicalism of the transformations. Thus, the rise of a critical direction in the Romanian culture was not fortuitous. Titu Maiorescu, through his theory of the forms without fund, represented the moment of lucidity, of philosophical reflection concerning the borrowing of forms stranger to national soul. He will anticipate the phenomenon of pseudo-morphosis, discussed even in the XX-th century by Oswald Spengler.

Key words: culture, civilization, form without fund, tradition

Frământările boierului Dinicu Golescu nu s-au risipit în neant. Tot ceea ce a cules în ancheta sa prin țările apusului va deveni în scurt timp un program de renaștere națională ale cărui acțiuni imediate ambiționau culturalizarea grabnică a întregului corp social. Până în 1848, Ion Heliade-Rădulescu este inițiatorul unor grandioase proiecte în jurul cărora își încep cariera tinerii din generația pașoptistă. Multe din prevederile programatice ale *Societății literare* – crearea de școli primare sătești, editarea unor ziare în limba română, traduceri din literatura universală, înființarea unui teatru național – vor fi puse efectiv în practică. Inspirat de filozofia iluministă și de ideile Școlii ardeleni, Ion Heliade-Rădulescu devine cel mai însemnat ctitor în cultura românească. Generația pașoptistă, formată la Paris și educată în spiritul ideilor revoluției franceze, va

introduce formele civilizației europene într-un ritm alert, cu intenția de a depăși grabnic toate rămănerile în urmă. Proclamațiile revoluției din 1848, dar mai ales reformele radicale ce au urmat Unirii, păreau să afecteze profund sentimentul național. Generația vârstnică nu doar că nu putea să se adapteze noilor prefaceri, dar nici măcar nu înțelegea rațiunea imitării felului de viață apusean. Această generație era în posesia unui presentiment, potrivit căruia mimarea apusului nu ascunde altceva decât un spirit de frondă. Dar, dincolo de un posibil conflict dintre generații, chestiunea introducerii formelor de viață ca o necesitate iminentă se lovește de avertismentul unui spirit conservator, care sesizează consecințele imediate ale aplicării acestor forme: mutilarea fondului autohton.

Nostalgia pitorească a fondului

Acest spirit conservator este manifest chiar în rândurile tineretului pașoptist. Îl putem lua ca exemplu pe Alecu Russo (1819-1859). În *Studie moldovană* compară cu ironie faptul că istoria Moldovei de la primul descălecat până în secolul al XIX-lea n-a cunoscut atâtea prefaceri precum cele din 1835 și până în 1851, încât autorului îi este teamă că la judecata de apoi „nu ne vom pute înțelege cu strămoșii noștri, nici în limbă, nici în idee – Moldova s-a schimbat în 16 ani din talpă până în vârf: limbă, haine, obiceiuri, până și numele...”¹ Care sunt urmările transformărilor pe care noua generație le-a săvârșit? Încercând să realizeze acest bilanț, Russo arată în 1851 că această generație s-a născut în Moldova, dar a crescut în străinătate (nu-și exprima oare Dinicu Golescu regretul, în 1825, că își duce fiii la învățătură la o vârstă prea înaintată?), că are cap nemțesc sau franțuzesc, dar inimă moldavă: nu va veni oare vremea, se întrebă profetic autorul, când tinerii de la 1835, bonjuriștii suri de astăzi, vor fi numiți „barbari” și vor fi judecați nu după ceea ce au făcut, ci după faptele pe care ar fi trebuit să le facă? Întrebarea este profetică, deoarece ea anunță necesitatea prezenței unei „giudecăți” în societatea românească și care, inevitabilă fiind, se va naște abia odată cu Junimea.

Ce anume observă pașoptistul nostru că trebuie condamnat în acești 16 ani de prefacere? În primul rând înstrăinarea care s-a produs între popor și pătura suprapusă. În vremea patriarhală obiceiul, stilul de viață cuprindea ca o mantie toate clasele sociale: „Credința, vorba, era una la boieri și la plugari; acea legătură s-a întrerupt, o prăpastie adâncă desparte boieriu de astăzi de popor; acé prăpastie să cheamă știința; pe cât boierul crește în idei

și învățături, pe atâta poporul rămâne în urmă. Pe vremea trecută, boierul vorbea, trăie cu țaranul precum ar fi vorbit cu alt boier, se înțelegea amândoi în limbă și în idei, astăzi înțelegim poporul cu inima numai; el nu mai este alta pentru noi, decât o studie curioasă, morală sau pitorească. Pentru părinții noștri, studia pitorească nu era pe lume.” (p. 38-39) Această înstrăinare este sesizată în întreaga producție literară a epocii, o literatură „pedantă în silogism, pedantă în condei, pedantă în idei”. Cel ce avea să descopere la Soveja „cea mai frumoasă epopee păstorească din lume”, *Miorița*, indică drept izvor de inspirație contemporanilor mitologia română, la fel de profundă ca și cea latină sau greacă.

Un alt gen de înstrăinare, care a însemnat o ruptură față de trecut, dar și în sânul generațiilor, hilar de data aceasta pentru noi, cei care suntem produsul unei industrii textile și nu al unei manufacturi casnice, se referă la introducerea bruscă a modei europene: haina face omul; civilizația de azi e fapta logică a părăsirii hainelor vechi: „ideea nouă a năvălit în țară o dată cu pantalonii, și mai strașnici decât năvălirile tătarești”. Ideea nouă care îi displace acestui fiu de boier se referă la egalitatea pe care noul port o introduce între oameni. Constatarea resemnată și descrierea actului revoluționar pe care ei, bonjuriștii, l-au introdus-o în țară sunt de-a dreptul antologice, demne ca sursă de inspirație pentru viitorul Caragiale: „Ivirea pantalonului în Prințipate, ca tot lucrul menit de a prefaca societățile, fu întâia rușinoasă, răsă, hulită și bagiocorită. Cel întâi român care ș-a schimbat hainele pe un frac și o pălărie a fost multă vreme pentru curțile boierești din Iași și din București un soi de caraghios, sau, după limba nouă, un bufon: vatazii de prin ogrăzi râdea, rândușii și țiganii s-ar fi rușinat să-și ie căciula înaintea unui frac, iar boierii, netezându-și bărbile mari și tufoase după rang și cin striga: - Măi neamțule! cu un haz nespus.../ Precum primăvara rupe gheața, umflă pârâile și pornește puhoaiete, așa

¹ Alecu Russo, *Studie moldovană* în vol *Teoria formelor fără fond*, 1, Editura Porto-Franco, Galați, 1996, p. 36

schimbarea costumului fu sămnul pornirei duhului de deșteptare. Ideea și progresul au ieșit din coada fracului și din buzunarul jeletcii; repegiunea revoluției fu măreață, furioasă, dărmând în dreapta și-n stânga bunul și răul, clătînând toate obiceiurile și toate credințele oamenilor vechi; șalvarii încurcau slobozenia mișcărei.../.../ Straiul oriental, moale larg, se pleca la tot soiul de îndoială...straiul de astăzi, prins în curăle, supiele, gâtul dezgrumat de lăgături, împiedică îndoiturile de șale și de cap; de voie, de nevoie, oamenii sunt siliți a nu se pleca pe cât poate ar vra... între doi oameni cu fraci, cu pantaloni și pălărie, pas de cunoaște care îi de viță, care îi om nou; educația și pantalonul au astupat șanțurile ce despărță clasele boierești. În vremea de mai înainte, haina era ravașul de drum a omului, care-ți spunea de departe măsura închinăciunei, sau te silé să dai dreapta sau stânga pe drumuri. După barba rasă de tot, mai mult sau mai puțin rătunzită, sau după soiul căciulei știe cu cine ai a face; cu cât căciula era mai mare, cu atâta omul era mai însemnat...” (pp.41-43) Spre consolarea viitorilor junimiști, care în mod cert își află rădăcina în spiritul trăinicieii moldave, trebuie să observăm că boierimea noastră nu a cunoscut umilința unui autocrat, precum Petru cel Mare, care înaintea inventării iluminismului a ras din hatâr bărbile boierilor și i-a îmbrăcat silit în haine nemțești. Boierii noștri, avându-i în vedere pe bonjuriști, vor trece de bună voie la faptă.

Al treilea gen de înstrăinare, singurul pertinent și demn de luat în seamă chiar pentru zilele noastre, privește ospitalitatea înnăscută a firii românului și de a cărei existență, după numai 16 ani de prefaceri, Alecu Russo se vede împricinat a se îndoii: „fracul ne-a deșteptat mintea, dar ne-a strâns inimile, ca și piepturile; veselie noastră îi păcătoasă, râsul nostru îi giuimate de răs; fudulia părintească era măreață, pompoasă și boierească, a noastră îi oțărâtă /.../ noi suntem răci și cât s-ar puté mai străini unii de alții...” (p. 44)

Concluzia dureroasă și nostalgică a unui luptător pașoptist este că, nefăcând ceea ce trebuia să facă, țara seamănă cu o colonie englezească, în care s-a produs un amestec de limbi, obiceiuri, tradiții, iar în calea relațiilor personale mediate spontan de cuvânt s-a introdus calculul meschin al profitului. Noi nu putem decât să măsurăm faptul că în intervalul celor două „lamentări” cu privire la „căciulire” (cea a golescului și a exilatului din Soveja) s-a produs o mișcare seismică ce inevitabil face parte dintr-o structură tectonică pe care acești intelectuali nu o aveau în vedere decât în forma contemplării, adică a unei viziuni pitorești.

Teoria formei și fondului

Îi revine lui Titu Liviu Maiorescu (1840-1917) meritul de a teoretiza problema raportului dintre formă și fond, anume o chestiune observată de mai mulți martori ai timpului în legătură cu pierderea unor tradiții și apariția unui stil de viață cu totul nou, europeanizat. Dar, spre deosebire de acești observatori „contemplativi”, Maiorescu va realiza din această constatare o armă de luptă în afirmarea „adevărului” său cu privire la procesul de formare a civilizației și culturii române moderne.

Despre activitatea de teoretician și polemist a lui Maiorescu există o vastă literatură, ceea ce ne scutește de a intra în detaliile biografice sau ideologice ale criticului junimist. Interesul asupra acestui autor pornește de la valorificarea tezei formelor fără fond în spiritul filozofiei culturii, un aspect mai puțin vizat de exegeți. Ca temă a filozofiei culturii, teza lui Maiorescu se referă la ceea ce în secolul al XX-lea Oswald Spengler va numi fenomen de pseudomorfoză: captarea unui suflet primitiv în formele străine ale unei culturi avansate. Avem, oare, un caz de pseudomorfoză în cultura română după momentul pașoptist ? Și, într-adevăr,

surprinde oare Maiorescu un astfel de fenomen?

Într-un studiu provocator, Alexandru Dobrescu îl dezvăluie cu totul neașteptat pe omul „comun” Maiorescu, ceea ce ne poate edifica mult în privința teoriei formelor fără fond: „Și-a compus o mască într-atât de fără cusur, încât a fost luată drept carne vie. N-a lăsat nimic la voia întâmplării, nici un amănunt în stare să-l deconspire. Și-a adaptat gesturile, vorbele, ritmul existenței la ea. A fost, în ochii celorlalți, numai ceea ce a dorit el să fie. Dar cu ce preț! Întreaga adolescență și-a sacrificat-o pentru atingerea scopului. Și-a întocmit un program de austeritate, veghind la neabătuta lui respectare. A acceptat o sumedenie de privațiuni, și-a controlat și corectat reacțiile, și-a selectat limbajul și și-a disciplinat ritmul vorbirii. A învățat să se ascundă în sine și să se arate lumii *comme il faut*, adică manierat, curtenitor, protocolar. S-a deprins a mima răceala și indiferența, preocupări înalte și dezinteres pentru cele perisabile atunci când nu era sigur. **Și-a chinuit trupul și firea până au încăput în tiparele prestabilite** (s. n.). Ardeleanul coleric s-a adăpostit în armura englezului flegmatic.”² Aprecierile lui A. Dobrescu se bazează *Însemnările zilnice*, jurnalul pe care Maiorescu îl începe la vârsta de 15 ani, pe când se afla la studii în Viena. Sugestia exegetului e plină de miez: avem în Maiorescu un autor care își modifică fondul potrivit unei forme voit adoptate. Acest fond suferă schimbările radicale – în perioada studiilor la Viena, Berlin și intermitent la Paris (1851-1861) – sub presiunea formelor izvorâte din orientările filozofice germane și britanice, din mentalitatea germană al cărui aer tânărul Maiorescu îl respira, încât putem vorbi de o așa-zisă pseudomorfoză chiar la nivelul persoanei. Maska este forma străină care „s-

a înfipt ca un dinte” în trupul și în firea eruditului student.

De altfel cum se poate ca, în ceea ce el va reproșa junimii studioase, să nu fie adevărat și despre sine? „Cufundată până la începutul secolului XIX în barbaria orientală, societatea română, pe la 1820, începu a se trezi din letargia ei, apucată poate de-abia atunci de mișcarea contagioasă prin care ideile Revoluțiunii franceze au străbătut până în extremitățile geografice ale Europei. Atrasă de lumină, junimea noastră întreprinse acea emigrare extraordinară spre fântănele științei din Franța și Germania, care până astăzi a mers tot crescând și care a dat mai ales României libere o parte din lustrul societăților străine. Din nenorocire, numai lustrul din afară! Căci nepregătiți precum erau și sunt tinerii noștri, uimiți de fenomenele mărețe ale culturii moderne, ei se pătrunseră numai de efecte, dar nu pătrunseră până la cauze, văzură numai formele de deasupra ale civilizațiunii, dar nu întrevăzură fundamentele istorice mai adânci, care au produs cu necesitate acele forme și fără a căror preexistență ele nici nu ar fi putut exista. Și astfel, mărginiți într-o superficialitate fatală, cu mintea și cu inima aprinse de un foc prea ușor, tinerii români se întorceau și se întorc în patria lor cu hotărârea de a imita și a reproduce aparențele culturii apusene, cu încrederea că în modul cel mai grăbit vor și realiza îndată literatura, știința, arta frumoasă și, mai întâi de toate, libertatea, într-un stat modern.”³

Ce putem reține din această judecată severă scrisă la vârsta de 28 de ani despre tinerii români? Că fondul lor aparține barbariei orientale? Că nepregătiți cum erau s-au lăsat orbiți de luminile apusului? Că nu au reușit să pătrundă până la cauzele culturii moderne? Că n-au văzut

² Alexandru Dobrescu, *Introducere în opera lui Titu Maiorescu*, Editura Minerva, București, 1988, p. 60-61;

³ Titu Maiorescu, „În contra direcției de astăzi în cultura română”, în vol. *Din critice*, Editura Eminescu, București, 1978, p.125;

legătura dintre fundamentele istorice adânci și formele vizibile ale civilizației apusene? Că incapabili fiind să întrevadă astfel de legături reproduc fără responsabilitate aparențele culturii occidentale? Dacă este așa, atunci prin ce miracol singurul român, elevul Maiorescu, reușește să se elibereze din barbaria orientală și să dobândească privirea limpede, aptă să pătrundă cauzele și fundamentele adânci ale culturii europene? Și care ar fi magnificul adevăr pe care cel proaspăt întors în țară îl proclamă zgomotos, împreună cu alți juni intelectuali, în fața creatorilor de forme moderne de viață? Că toate aceste forme străine nu corespund fondului și, ca atare, trebuie stârpite:

„Înainte de a avea partid politic, care să simță trebuința unui organ, și public iubitor de știință, care să aibă nevoie de lectură, noi am fundat jurnale politice și reviste literare și am falsificat și disprețuit jurnalistică. Înainte de a avea învățători sătești, am făcut școli prin sate, și înainte de a avea profesori capabili, am deschis gimnazii și universități și am falsificat instrucțiunea publică. Înainte de a avea o cultură crescută peste marginile școalelor, am făcut atenee române și asociațiuni de cultură și am deprețiat spiritul de societăți literare. Înainte de a avea o umbră măcar de activitate științifică originală, am făcut Societatea academică română, cu secțiunea filologică, cu secțiunea istorico-archeologică și cu secțiunea științelor naturale, și am falsificat ideea academiei. Înainte de a avea artiști trebuincioși, am făcut conservatorul de muzică, înainte de a avea un singur pictor de valoare, am făcut școala de belearte; înainte de a avea o singură piesă dramatică de merit, am fundat teatrul național – și am deprețiat și falsificat toate aceste forme de cultură. În aparență, după statistica formelor dinafară, românii posed astăzi aproape întreaga civilizare occidentală. Avem politică și știință, avem jurnale și academii, avem școli și literatură, avem muzee, conservatorii, avem teatru, avem chiar o constituțiune. Dar în realitate

toate acestea sunt producțiuni moarte, pretenții fără fundament, stafii fără trup, iluzii fără adevăr, și astfel cultura claselor mai înalte ale românilor este nulă și fără valoare, și abisul ce ne desparte de poporul de jos devine din zi în zi mai adânc.”⁴

Direcția critică inaugurată de Maiorescu nu a avut decât o singură urmare pozitivă în plan cultural: a deșteptat în rândul elitei creatoare și a publicului receptor responsabilitatea și luciditatea afirmării și judecării gestului estetic, creator. Suntem la o jumătate de secol de când naivul boier Goleșcu rămânea înlemnit prin odăile din muzeele occidentale. Cu Maiorescu faptul nu se mai poate repeta. De exemplu, junimiștii, încercând să elaboreze o antologie a poeziei române de până la 1865 în scop didactic, ajung să descopere consternați că proiectatul volum nu se poate realiza tocmai din lipsa unei producții autentice. Numărul mic de poezii reținute (30) din Donici, Alecsandri, Bolintineanu, Gr. Alexandrescu, C. A. Rosseti, Niculeanu și Crețeanu, așa cum reiese din procesele verbale ale *Junimii*,⁵ i-a alarmat pe tinerii critici, punându-i în situația de a întreba „ce este poezia”. La aceasta va răspunde Maiorescu prin studiul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*. Alte provocări ale timpului – înlocuirea caracterelor chirilice cu alfabetul latin (noi, astăzi, scriem potrivit normelor lui Maiorescu), respingerea latinismului și etimologismului ardelenilor, a teorie juridice promovate de școala lui Bărnăușiu – îl propulsează pe critic în cercul unor dezbateri unde, de fiecare dată, el iese biruitor prin adevărul afirmat.

Criticile lui Maiorescu scot la iveală, înainte de un așa-zis conflict dintre

⁴ Titu Maiorescu, „În contra direcției de astăzi în cultura română”, în vol. *Din critice*, Editura Eminescu, București, 1978, p.128;

⁵ I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV, Institutul de arte grafice „Bucovina”, București, 1933, p. 431-432;

formă și fond, în primul rând un conflict dintre două forme de cultură ce se infiltrau cu repeziciune pe solul valah răvășit de obiceiurile levantine și secătuit de tradiția „pură” a întemeietorilor. Regimul fanariot a produs o ruptură în această tradiție, ceea ce duce la complicarea înțelegerii chestiunii fondului și, mai ales, la idealizarea „poporului de jos”, garantul „continuității”. Pe de altă parte, peste „ruptura istorică”, ce poate fi privită ca un accident al geopoliticii, survine un gen – inevitabil – de ruptură care agresează fondul și care urmează fatalității progresului universal al istoriei: predominarea unui nou mod de viață, odată cu dezvoltarea capitalismului, cel citadin. În cazul acesta, împrumuturile vizează forme pentru acest **nou fond urban** de existență, totalmente diferit de **fondul patriarhal** (în care, potrivit lui Russo, „credința, vorba, era una la boieri și la plugari”). Complicația este cu atât mai mare, cu cât „împrumuturile” de forme (care ar fi trebuit să conducă la sincronizarea cu tendința universală a mersului istoriei) pentru noul fond de viață parvin pe căi diverse: aerul respirat de tinerii studioși în capitalele apusului, ideologia „ambulantă” a Școlii Ardelene, antreprenorii străini ce se instalează în mediul urban, reformele politice inaugurate de Regulamentele Organice sau de Convenția de la Paris, reformele lui Al. I. Cuza etc. Or, tocmai varietatea căilor prin care „formele de împrumut” se încetățeneau în statul român modern explică multitudinea conflictelor din epocă, ca să zicem așa, de la abdicarea prințului Cuza și polarizarea vieții politice, la apariția xenofobiilor, a unui naționalism eminescian, iar teoria formelor fără fond, în tumultul conflictelor, nu capătă alt sens decât a fi nobila încununare a selecției formei ideale pentru un fond aflat în preajma zămislirii. Confuzia este foarte mare doar în ceea ce privește înțelegerea fondului și nicidecum a formei. Nici Maiorescu, nici alți doctrinari ai Junimii nu au precizat în ce anume constă chestiunea

fondului. Este edificator în acest sens articolul lui Th. Rosseti publicat în *Convorbiri literare*, „Despre direcțiunea progresului nostru” (1874). Următorul pasaj, prin referința la fond, este edificator în ceea ce privește caracterul acestuia de a fi o noțiune vidă: „În dorul nemărginit și nesocotit de a ne însuși formele civilizației înaintate, de a introduce în viața noastră publică instituțiile popoarelor celor mai culte ni s-a rupt cu o mână scrijelă toate **tradițiile vechi**, tot **șirul dezvoltării istorice**. În loc de a desvolta în sens modern **datinile și instituțiile strămoșești**, în loc de a căuta și găsi formele sub care ideea modernă a statului s-ar fi putut introduce în **conștiința poporului**, noi am găsit mai lesne de a împlânta «en bloc» și fără cea mai mică cugetare critică, formele prelucrate de alte ginți, care oricât de perfecte ar putea fi, nu corespund nici **trebuințelor**, nici **trecutului**, nici **simțămintelor intime ale poporului nostru**”.⁶

La nici un junimist nu descoperim definit în mod concret conceptul de fond prin elementele sale care transpar atât de limpede în tot ce am subliniat în citatul de mai sus. Miza teoretică a Junimii este polemica, exersarea spiritului critic. Când reprezentanții Școlii ardelene valorifică **tradiția latină** – sub aspectul limbii sau al dreptului roman – Maiorescu desființează această tradiție și pe bună dreptate, căci ea ar avea consecințe absurde, ar anula 17 secole de istorie, ar anula creștinismul, guvernarea constituțională, dreptul la cetățenie, spiritul viu al limbii etc. Însă la ce anume se rezumă **tradițiile vechi**, **datinile și instituțiile strămoșești**, **conștiința poporului**, **simțămintelor intime ale poporului nostru** nu vom afla niciodată în mod direct, teoretic, ci – grație unei întâmplări aproape miraculoase – doar indirect, prin creația artistică a unor mari

⁶ în E. Lovinescu, *Antologia ideologiei junimiste*, Casa școalelor, 1943, p.132;

Analele Universității Dunărea de Jos

personalități din cercul junimii: Eminescu, Slavici, Creangă, I.L. Caragiale.

Dacă nu descoperă fondul tradițional, direcția critică nu este conștientă nici de realitatea noului fond, dar devine conștientă de faptul că „forma fără fond” este, în primul rând, o competiție între romantismul paseist și iluminismul revoluționar, între conservatorismul restaurației și liberalismul reformativ. Prin junimiști se produce conflictul dintre influența franceză în cultura română și cea germană. Acest aspect este foarte bine surprins de Eugen Lovinescu în studiul său despre Maiorescu: „Întâmplarea a făcut ca în aceasta a doua jumătate a veacului al XIX-lea să se strângă în vechea capitală a Moldovei tinerii formați la cultura germană, P. Carp, T. Maiorescu, T. Rosetti, M. Eminescu, frații Negruzzi etc., unii și din impulsivitatea temperamentului reactiv moldovenesc, care să se înmănuncheze într-o acțiune comună culturală și politică împotriva cadentei luate de dezvoltarea statului nostru prin sugestia liberalismului muntean de influență revoluționară franceză a fraților Brătianu, C. A. Rosetti, fraților Golești, Ion Ghica etc. Redusă schematic, în lupta forțelor adverse, din care iese progresul social, s-au înfruntat două temperamente și două culturi: temperamentul activ muntean dezvoltat sub impulsivitatea ideilor revoluției franceze și temperamentul reactiv moldovean dezvoltat sub impulsivitatea mediului de formație german, organicist și evoluționist. Se poate spune că prin Munteni și Moldoveni s-au luptat cultura franceză și germană, raționalismul revoluționar francez cu evoluționismul anglo-german. Criticismul junimist /.../ e opera colectivă a unei întregi generații de reacțiune ce urma generației revoluționare de la 1848 și avea să se opună dela 1866 înainte cadentei tot revoluționare, pe care o lua procesul de consolidare a

Seria Filosofie

statului.”⁷ Același autor observă că în Moldova existența a două clase – țărani și pătura boierimii – a fost potrivnică liberalismului, dar favorabilă spiritului critic. Temperamentul moldovenesc, contemplativ, tradiționalist, inactiv, a dat roade în planul vieții artistice, dar nu și în cel al vieții sociale, unde a criticat și a refuzat influențele **străine** de fondul său, dar **actuale** sub aspectul cerințelor epocii.

*

Ceea ce poate fi înregistrat sub aspectul filozofiei culturii în chestiunea teoriei formelor fără fond este faptul că în dezbateri nu a intrat nicidecum natura fondului, ci doar aceea a formei ideale, singura susceptibilă, în perfecțiunea ei, să înlăture formele mai puțin „competitive”, între care exista o concurență acerbă, chiar dacă în spatele acestei concurențe se aflau interese foarte diverse: de la cele reprezentând fie un mediu rural, fie un mediu urban, fie un punct de vedere autohton sau unul alogen, fie chiar două tipuri temperamentale diferite ori influențe culturale divergente. Oricum ar fi evoluat polemicile, în spatele lor se află observația de bun simț a boierului Dinicu Golescu, ce merită reprodușă încă o dată: „Binele l-au învățat oamenii întâi unii de la alții, neamurile, mai pre urmă, unul de la altul, precum vedem în istorii, că elinii, prin călătorii la Egipt, au tras de acolo luminările științelor, multe din meșteșuguri, și romanilor, strămoșilor noștri, înmulțite le-au comunicat. Iar aceștia în toată Evropa cea luminată le-au revărsat, și aceasta, din zi în zi sporindu-le, însutit roditoare le-au făcut. Și își fericește noroadele prin comunicația binelui adunat din călătoriile ce fac neamurile, unile prin țările altora, și publicarisindu-le prin cărți”. Față de această remarcă, trebuie să

⁷ E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, vol I, Editura pentru literatură și artă, București, 1940, p. 275-276;

suspendăm concepția spengleriană despre pseudomorfoză. Suspendarea implică însă o întrebare majoră, căreia nu i s-a oferit încă o soluție acceptabilă în nici un studiu de filozofie a culturii: *în corelația dintre formă și fond, cărui factor îi aparține rolul determinant?*

Soluțiile sunt „inacceptabile” deoarece odată descoperit fondul el va fi înzestrat în conștiința teoreticienilor cu însușiri demiurgice, forma (*stilul*) devenind reflexul palid al acestei demiurgii. În cazul lui Maiorescu forma este creatoare. Dar nu orișice formă, ci aceea la al cărei „adevăr” doar el a reușit să parvină și, apoi, să îl comunice grupului său de inițiați. Din această perspectivă nici vorbă ca Junimea să fie suspectată de conservatorism. Dinamismul „formeii” maioresciene, și în același timp adevărul său, rezidă în relativismul și „neadevărul” celorlalte forme concurente: acesta este semnificația ideii formeii fără fond.

Rolul pozitiv al lui Maiorescu este că, prin criticile sale, a ridicat, pe de o parte, vălul mistificator ce învăluia diversele forme de împrumut ale civilizației apusene, ca urmare a mediocrității, a corupției, a lipsei de profunzime a imitatorilor, iar pe de altă parte că a imprimat timp de mai multe generații această direcție critică în cultura română. Fără el filozofia culturii românești nu s-ar fi impregnat de credința atât de profundă în privința deosebirii dintre fenomenul de cultură și civilizație.

O singură problemă mai trebuie lămurită: cum a fost posibil ca un fiu de ardeleni, născut la Craiova, cu studii în mediul german, să coincidă în ideologie cu spiritul tradiționalist al moldovenilor?

Cu această întrebare încercăm, poate, să înțelegem de ce Maiorescu n-a creat un sistem filosofic speculativ.

Trebuie să observăm că nu a existat exeget al operei maioresciene care să nu fie surprins de faptul că din această operă lipsește „fondul”, adică sistemul sau speculația filosofică. E suficientă o singură

citare în acest sens: „Pe plan filosofic nu se poate vorbi de o operă în strictul sens al cuvântului, de un sistem filosofic, dar a avut anumite contribuții în gândirea filosofică și cu deosebire în învățământul filosofic./.../ Maiorescu nu a lăsat culturii românești o concepție filosofică așa cum se anunța aceasta în scrierile din tinerețe. /.../ Rolul său în filosofia românească a fost mai mult de natură didactică, timp de aproape o jumătate de secol întreținând, prin cursurile, conferințele publice și scrierile sale, interesul pentru filosofie”⁸

Abținerea lui Maiorescu de la orice activitate filosofică este explicată de discipolul său, Ion Petrovici, prin lipsa unui mediu prielnic. Comentând această apologie, Lovinescu arată: „Disproporția de nivel cultural dintre țările, în care se formase, și țara noastră pe la 1861, era atât de mare, încât nu-i mai rămăsese tânărului herbartian decât să se adapteze condițiilor vieții noastre spirituale și cu temperamentul lui mai mult pragmatic decât speculativ să se devoteze ridicării nivelului cultural prin «prelecțiuni» populare și simple traduceri din Schopenhauer sau vulgarizări, împlinindu-și adevărata lui misiune de educator și îndrumător.”⁹

Deci, trebuie să reținem, pentru o posibilă reevaluare, justificări precum: lipsa unui mediu prielnic; disproporția de nivel cultural; temperament mai mult pragmatic decât speculativ; rol mesianic într-un moment al crizei de creștere a culturii naționale.

Lipsa unui mediu prielnic nu poate explica abținerea de la creația filosofică (fapt infirmat de exercițiul filosofic al lui Conta). Dar ce înseamnă mediul pentru un efort de creație? Condiții prielnice sub aspect economic? O rasă superior înzestrată? Mijloace materiale de

⁸ Victor Voicu, *Filosofie românească*, Editura Dominus, Galați, 1999, pg 54; 56;

⁹ E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, vol II, Editura pentru literatură și artă, București, 1940, p. 394.

difuziune a faptului cultural? O atmosferă în care tradiția în împletire cu educația organizată devin stimul pentru elanul creator? Un public receptiv și pregătit să asimileze mesajul tău spiritual? Dacă toate acestea înseamnă mediul creației culturale, înseamnă ele, în parte sau luate laolaltă, și factori de prim rang în provocarea creației? Orice analiză profundă a condițiilor de mediu pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea implică un răspuns negativ. Maioreștii ar putea invoca lipsa unui public receptiv față de o concepție speculativă, dar aceasta nu poate împiedica speculația – publicul îl putea constitui lumea academică europeană, sau generația pe care Maiorescu a știut să o formeze și să o îndrume în chip strălucitor. Totuși, în acest context apare nefirească „revolta” lui Maiorescu față de formele materiale și spirituale care constituie mediul culturii, acele așa-zise „stafii fără trup”, „pretenții fără fundament” etc.

Ceea ce ține de o carență a mediului, în cazul Maiorescu, este lipsa fondului tradițional, a acelui jeric asupra căruia un suflu al inspirației și al imaginației ar fi trezit nebănuite vâpăi etnice ale filosofiei. Aici putem înțelege drama acestui autor, format din pruncie în mediul culturii germane și care nu s-a putut adapta realităților românești. Analiza lui Al. Dobrescu e relevantă în acest sens. Cum a coincis, totuși, Maiorescu în ideologie cu spiritul tradiționalist al moldovenilor? Întrebarea este fundamentală pentru înțelegerea „stării de criză a creșterii culturale” din a doua jumătate a secolului al XIX-lea și privește problema fondului sau a duhului etnic, ca imprimare ce valorizează sensibilitatea specifică a unei națiuni. Tradiționalismul moldovenesc (în cazul în care avem în vedere fenomenul Junimea, deoarece lui Maiorescu nu-i scapă nici specificul Ardealului, prin Slavici, de exemplu) încarna factorul de mediu potrivit culturii române, spre deosebire de mediul cetățean al Munteniei, populat cu întreprinzători și comercianți alogeni, lipsiți

de orice tradiție, în afară de cea a câștigului financiar, nocivă pentru experiența culturii. Generozitatea Munteniei, a partidei liberale, s-a manifestat, totuși, în planul înființării și al dezvoltării instituțiilor culturale, a acelor forme fără fond. Instinctiv, Maiorescu se îndreaptă spre veritabilul fond al culturii naționale, fără ca el să-l posede realmente. Această scădere a dus la neîmplinirea în plan filosofic, rămânerea la singurul adevăr afirmat: totul e formă fără fond, aflarea satisfacției în exercițiul logic al formelor pure (așa putem înțelege preocupările sale constante de logică).

Disproporția de nivel cultural n-a constituit pentru Maiorescu decât condiția ideală de afirmare, întrucât **temperamentul său era mai mult pragmatic decât speculativ** și astfel această personalitate a României moderne și-a putut asuma cu responsabilitate și cu rezultate incontestabile un **rol mesianic într-un moment al crizei de creștere a culturii naționale**.

Bibliografie:

- Alexandru Dobrescu, *Introducere în opera lui Titu Maiorescu*, Editura Minerva, București, 1988;
- E. Lovinescu, *Antologia ideologiei junimiste*, Casa școalelor, 1943;
- E. Lovinescu, *T. Maiorescu*, vol I-II, Editura pentru literatură și artă, București, 1940;
- Titu Maiorescu, *Din critice*, Editura Eminescu, București, 1978;
- Z. Ornea, *Junimea și junimismul*, 2 vol. Editura Minerva, București, 1998;
- O. Spengler, *Declinul Occidentului*, vol. I-II, Ed. Beladi, Craiova, 1996;
- Teoria formelor fără fond*, 1, Editura Porto-Franco, Galați, 1996;
- I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, IV, Institutul de arte grafice „Bucovina”, București, 1933;